

Janko Moder – mož, ki je knjige oblačil v slovensko besedo

*Da mogel bi v besedo svet obleči,
postati pesnik duš, če mi že snov je
pokorščino odrekla, da svetovje
v jeziku svojem mogel bi obseči,
sem želel si ...¹*

Ta oktober mineva leto dni, od kadar je k počitku v svojem 93-letu legel Janko Moder. Beseda počitek zveni kar malce čudno, saj stoji ob boku moža, ki ga počivanje na tem svetu ni kaj dosti zanimalo in je vse svoje življenje posvetil delu. Na to nam kaže že dejstvo, da je ob njegovi smrti pisalo, da smo izgubili prevajalca, pisatelja, pesnika, urednika, upokojenega profesorja in učitelja, lektorja, publicista, leksikografa, sestavljalca slovarjev in morda bi se našla še kakšna dejavnost, ki mu je omogočala, da je ta svet "oblačil v besedo". O njegovem monumentalnem delu pričajo tudi same številke, ki so v obliki statistike ostale za njim. Skoraj najmanjša med njimi je številka 28, ki označuje število jezikov, iz katerih je prevajal. Tiste, ki se vrtilo okoli njegovih del, pa so dosti večje; bibliografija Janka Modra nam s svojimi 1400 bibliografskimi zapisi razkrije več kot 400 prevodov proznih in 200 prevodov dramskih del, poleg teh pa je tu še okoli 100 prevodov strokovnih knjig. Marko Crnković je nekoč skušal izračunati približno število strani, ki naj bi jih Janko Moder prevedel tekom enega dne:

"Naj poskusim približno izračunati obseg njegovega dela. Moder je umrl v 93. letu starosti. Recimo, da je aktivno prevajal 70 let. Če

znaša povprečen obseg vsake od 500 prevedenih knjig – da ne bi preveč zakompliciral računa, izpuščam drame – 20 avtorskih pol, potem njegov prozni prevajalski opus znaša cirka 10.000 pol. In če je torej v 70 letih prevedel 300.000.000 znakov, potem jih je v enem letu moral prevesti več kot 4.000.000 oziroma skoraj 150 avtorskih pol na leto. Pol pole na dan! Vsak dan sedem, osem tipkanih!"²

Pri tem pa seveda ne smemo pozabiti, da je poleg prevajalskega poklica več let deloval še kot predavatelj na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, bil je urednik pri Cankarjevi založbi, jezikovni svetovalec in lektor pri Mohorjevi družbi, Mladinski knjigi in Mestnem gledališču ljubljanskem. Je avtor številnih jezikovnih razprav, člankov in radijskih oddaj. Kot član jezikovnih komisij pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je sodeloval pri vseh izdajah Slovenskega pravopisa. Bil je član jezikovnega razsodišča, urejal je različne knjižne zbirke, med njimi zbirko Nobelovci, sestavil je tudi Leksikon nobelovcev. Bil je soustanovitelj in predsednik Društva slovenskih književnih prevajalcev in še in še. Ljudje, ki so z njim sodelovali, vedo povedati, da je kljub večni zaposlenosti vedno našel čas za svetovanje, za pomoč in strokovni pogovor. Morda bi bilo vmesno parafrazirati znani citat; za nekatere je delo preprosto strašno, za Janka Modra pa je bilo delo strašno preprosto. O delu je tudi sam dejal: *"Delal sem igranje, s komer koli sem šel kamorkoli. Delo je bilo zame ne samo sredstvo ampak kdaj že tudi kar cilj."*

Mlada leta

*V mladosti sanjal sem o tihí sreči,
naj muze bi mi dar nebeški ulile,
da mogel bi v besedo svet obleči.³*

Janko Moder se je rodil 8. 5. 1914 v Dolu pri Ljubljani, očetu mizarju in mami slamnikarki.

Bil je najstarejši sin in normalno bi bilo, da bi prevzel posel očeta in deda ter se tako lotil umetnosti obdelovanja lesa. Ker pa so se njegove mizarske sposobnosti izkazale za ne preveč obetavne, a je v nasprotju z njimi njegova bistrost navdušila učitelje, ga je družina poslala v šole. To je bila zanj precejšnja sreča, saj je bil iz svoje vasi po desetih letih prvi, ki mu je bilo omogočeno nadaljnje šolanje. Najprej se je šolal v Marijanišču, kasneje pa v Zavodu svetega Stanislava. K slednjemu je dosti pripomogel tudi njegov stric duhovnik, ki je kot prefekt služboval na Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu.

Kot učenec se je izkazal za pridnega in zelo nadarjenega, predvsem v jezikih, čeprav, kakor sam pravi, šoli ni nikoli posvetil preveliko mero časa, volje in moči. Vedno je bil tihi upornik; na zunaj odličnjak, znotraj pa svobodna ptica, ki je ponoči prevajala, pisala, ustvarjala, lezla čez šolsko obzidje in se tihotapila v Dramo, nato pa zamujeno spanje nadoknadila v šolski klopi. Že pri dvanajstih je prevajal Karla Maya in na roko napisan prevod je zajemal čez 600 strani tipkanega besedila navedenega pisatelja. Pisal je tudi krajša literarna dela in uganke in vse to v času šolanja objavljajl v šolskem glasilu Domače vaje. Iz dijaških let so se ohranili tudi sledeči, šaljivi verzi:

*Moji verzi
niso moderni
in najbrž ne modri,
a Modrovi so!*

Verjetno že iz teh zgodnjih del ni težko začititi optimizma, vedrosti in humorja, ki so ostali njegova stalnica vse do smrti. "Nikoli

se nisem bal stopiti v življenje. Naj vam povem, da sem veliko preveslal v sandolinu, čeprav ne znam plavati," je dejal v nekem intervju. Tudi zato ni čudno, da ga ni bilo strah nobenega novega jezika in med evropskimi jeziki so mu domači postali vsi, razen madžarščine. Vztrajnost ga ni zapustila niti takrat, ko je pri dvajsetih letih zbolel za meningitisom in zaradi njega pozabil vse tisto jezikovno bogastvo, ki ga je osvojil do takrat. Seveda se je takoj, ko je bil spet pri močeh, začel ponovno učiti izgubljeno.

Po gimnaziji se je vpisal na študij elektrotehnike. Zanj se je navdušil doma, ko je med počitnicami pomagal očetu in dedu pri iskanju primerne lokacije za manjšo hidroelektrarno. Jankov oče je namreč v času ujetništva v Kavkazu med prvo svetovno vojno pobral vrsto naprednih idej, ki jih je po vrnitvi domov začel tudi uresničevati. Toda zaradi spleta več okoliščin po končanem prvem letniku Janko izbrane študijske smeri ni nadaljeval in si je poiskal službo. Gotovo pa mu je poznavanje naravoslovja in elektrotehnike vedno dajalo tudi tisto, skoraj magično širino, uporabno predvsem takrat, ko je moral pri prevajanju poseči po bolj strokovnih in znanstvenih knjigah.

S knjigami ga je še tesneje povezal študij slavistike, ki se je skoraj naključno vpletel v njegovo življenje, odločitev zanj pa je padla "še prej kakor čez noč"; nekega dne je v Ljubljani na Vilharjevi srečal prijatelja Martina Jevnikarja, ki je ravno takrat našel sobo za dva, ter se je nameraval vpisati na slavistiko. Janka je povabil s seboj in ta je ponudbo sprejel. Študiral je ob delu. Na enem izmed delovnih mest, v Prosветni knjižnici, kjer je bil med drugim zadolžen za seznam ljudskih iger, je vsako tujejezično prepisal v slovenščino. Ob prepisovanju se je naučil češko, slovaško in nizozemsko; vse po logiki, po kateri je dekodiral besede, in se, kakor sam pravi, ob tem sladkal.

Zapori in Sla spomina

*Medleče le sem šepetal molitve
in tihi vrelec misli ni usahnil,
naj še tako stražar me je zapahnil:
nabrane v venec so se mi pesnitve.⁴*

Že kot dijak se je Moder odločil, da se s politiko ne bo nikoli ukvarjal. Temu je botrovala tudi izkušnja, ki jo je kot dvanajstletni deček doživel na občinskih volitvah; pri enem od županskih mož je prepisoval volilne listke, med tem pa so v sobo stalno hodili politični magnati, ki so govorili takšne reči, da so mu politiko za vedno priskutili. Toda kljub temu je bil takoj po koncu vojne, leta 1945, zaprt prav zaradi političnih spletk oziroma zaradi kršenja kulturnega molka, kakor so mu obrazložili kasneje. Izkazalo se je celo, da je k zaporni kazni pripomogla zamera enemu izmed sošolcev iz osnovne šole, ki je kasneje postal visoki uradnik. V devetih mesecih temnice je v glavi, brez zapisov na papir, spletel eno najtežjih pesniških oblik - sonetni venec sonetnih vencev, ki ga je naslovil Sla spomina. V uvodu te pesniške zbirke med drugim zapiše:

“Ne glede na vse globokoumne teorije in filozofije o domoljubju mi pogled v naravo kaže, da je samoobramba eden bistvenih, tudi človeških, pragonov. In tako sem med italijansko in nemško zasedbo pisal petdelni roman Sve-to zemljo, pričevanje o naši avtohtoni pravi-ci do raja pod Triglavom. Ko pa se je po vojni zasedba nadaljevala in sem bil vržen v zapo-re, od koder bi lahko tudi ne bilo vrnitve - kakor mi je sredi poletja pričeval rumen list na zelenem drevescu ali toliko in toliko nočnih to-vornjakov, na kakršnem so odpeljali tudi pri-jatelja Narteja Velikonjo, sem se spet oklenil istega pragona in se odločil za kulturni boj: Če je vaše prapročelo surovi egoizem in s tem uničevanje vsega, kar bi vam utegnilo priti na-proti, je moje - samoobramba, ki mi jo dolo-čata zavest in podzavest. Samoobramba s kri-

kom proti nasilju: med vojno z dokumentar-nim romanom, ko je bilo mogoče pisati za pozne rodove, zdaj, v zaporu, dokumentarna pesem, da si jo bom lahko zapomnil.”

Pesmi imajo večinoma domoljubno tema-tiko, ki pa se prepleta s hrepenenjem po dru-žini (žena Otilija ter dva šoli še nedorasla otroka so ostali na milost in nemilost pre-puščeni dobrim ljudem) in močno duhov-no noto, ki spodbuja trdno, vitalno držo. Ne-nazadnje so bile pesmi tudi tisto, kar je Janka ohranjalo pokonci. O tem pravi:

“Kakor se bele krvničke zberejo ob krvaveči rani, kakor mravlje - po zakonu prabitne na-rave - poskušajo obnoviti nasilno razdrto mrav-ljišče, sem pisal v spomin v samoobrambi te-lesa in duha ...”

Prevajanje

“Jezik je bistveni del človekove biti. Z njim je združen telesno, snovno, da ga lahko govoriš ali poslušáš, pišeš in bereš, pa tudi skrivnost-no duhovno, da v njem snuješ, premišljuješ in sanjaš. O tem pričajo številne razprave, priča pa tudi vsakteri izmed posameznikov. Vsaka utesnitev ali omejitev v človekovem izražanju je hud primanjkljaj, naj bo fizična (jekljanje, gluhonemost ...), naj bo premajhen besedni za-klad, omejena razgledanost, ozka družba, utes-njena stroka ...”⁵

Takoj po prihodu iz zapora so se začele nove težave; Moder ni in ni mogel dobiti službe, poleg tega pa ga ljudje kar na enkrat niso več poznali. Po raznih založbah je moral moledovati za kakršen koli prevod in delo mu je nazadnje le ponudil znanec, prevajalec v Cankarjevi založbi. Šlo je za knjigo Tihi Don; Jankov znanec je v založbi dobival svoj vsakdanji kruh, samo prevajanje pa mu ni preveč dišalo. Toda na začetku ni imel sred-stev, da bi plačeval Jankovo delo in zato sta bila prvi ter drugi del prevedena zastonj.

Leta 1954 je Janko Moder začel delovati kot svobodni prevajalec. Morda si pri pre-

vajalskem poklicu kot ideal predstavljamo prozoren medij, skozi katerega se besede izvirnika brez vsebinskih in slogovnih sprememb prelijejo v domači jezik. Seveda temu ni nikoli tako in zanimiva je izkušnja, ki jo imel pri tem tudi veliki prevajalec:

“Nikjer ni rečeno, da prevajalec lahko objektivno dojame avtorjev slog in ga objektiv-

no - za vse bralce objektivno - posname. Še več: nikjer ni rečeno, da se prevajalec v resnici hoče podrediti avtorju ravno po tej poti in da mu hote ali ne hote ne uhaja soupoštevanje lastnega duktusa, pa tudi podzavestno lastnega sloga.”⁶

Prevajalska služba ga je tako prevzela, da se prevajanju ni želel za določen čas odpovedati niti zato, da bi naredil doktorat in tako

dobil mesto stalnega profesorja na AGRFT-ju. Samo dvakrat je malce odložil prevajalsko pero in ga zamenjal za pisateljskega. Plod tega sta dve knjigi (sicer načrtovanega pentatevha) o zgodovini slovenskega naroda: Sve- ta zemlja (1954) in Vladar Samo (2004), ter knjiga o dr. Valentinu Meršolu, infektologu, ki je po drugi svetovni vojni pomagal v avstrijskih taboriščih. Marsikdo se je ob izidu zadnje knjige leta 2005 vprašal, kdo je človek, ki je celo Janka Modra prevzel do te mere, da se je raje kot prevajanju za nekaj časa posvetil pisanju biografije. Naj poleg tega, da je dr. Meršol ob koncu prve vojne že skoraj odkril penicilin, pa mu je slavo odnesel Fleming in da je med drugo vojno v Leonišču istočasno zdravil nemške vojake, domobrancelj in partizane, omenim še to, da je bil to tudi mož, ki je z odločnim in srčnim posegom maja 1945 rešil življenje 6000, če ne več kot 10000 ljudem. Med njimi je bila tudi Modrova druga žena Anica, s katero je stopil pred oltar pri svojih čilih 82-ih letih. Prav ona je v zahvalo za svojo rešitev Janka tudi spodbudila k pisanju dela o tem velikem zdravniku.

Samo prevajanje seveda s seboj ni prinašalo le užitka in skromnega zaslužka, ampak tudi težave; večkrat se je zgodilo, da se je moral Janko Moder novega jezika naučiti kar med prevajanjem samim, poleg tega pa je le malo del prevedel po svojem izboru. Skoraj vsa so mu predlagale ali dodelile založbe, seveda ne glede na to, kako blizu sta mu bila tematika ali slog. Nekoč je celo malo potožil: *“V tem smislu je bilo kruhoborstvo dostikrat prav neprijetno, čeprav z užitkom delam in mi je vsako delo vselej nov izziv, vreden, da se v njem preizkusim.”*

Dostikrat so mu zaradi njegove hitrosti očitali površno prevajanje. Marsikateri oči- tek je letel predvsem na prevode iz moderne književnosti. Prevajalec sam je vedno skromno priznal, da vsi prevodi, povsem naravno, niso odlični.

“Pri vsakem delu, naj bo umetnostno ali strokovno, pri pogovoru ali klepetu, si na vso moč prizadevam, da bi bil kot pisec ali prevajalec navzoč z vsem svojim jazom. Res pa je, da človek ni zmeraj zadosti razgledan, da bi zmožel – pač po svojih močeh – idealno reagirati na postavljene naloge. Hitra odrezavost nikdar ni bila moja moč, zato se moram večidel sprijazniti s počasnim približevanjem izvirniku, se pravi, da se dostikrat zadovoljim s trenutno zasilno rešitvijo, z domislekom, če mi ne po- dira delovnega ritma, ki ga poskušam ohranjati pri prevajanju, zato dosledno vsak prevod potem pilim in celo po dvakrat, trikrat na novo pre- tipkam, neredko pa mi ga založba prehitro po- tegne izpod rok.”

Zaradi njegovega neverjetnega opusa so o njem krožile celo legende, češ da zanj deluje cela delavnica prevajalcev. Sam je z zamahom roke in nasmehom vedno odgovoril, da ga še nikoli ni nihče poprosil, če bi lahko kaj prevedel pod njegovim imenom ali mu kako drugače snel s pleč kakšno drugo nalogo ali dolžnost. Je pa priznal, da se zgodi, da je kakšna stvar prevedena kar tekom noči. Anek- dota govori, kako ga je nekoč poklical nek režiser in ga prosil za prevod neke drame. Re- žiserju se je zelo mudilo, Janko pa med ko- pico knjig in papirjev ni in ni mogel najti iz- gubljenega prevoda. Raje kot da bi požrl be- sedo in se režiserju opravičil, ker prevoda ne more najti, je sedel za pisalni stroj in čez noč na novo prevedel celotno dramo.

Za njegove najboljše prevode veljajo tisti iz nordijskih jezikov, z njegovo pomočjo pa so v slovenščini spregovorili mnogi jezikov- ni velikani, kot so: P. Calderón de la Barca, Shakespeare, Molière, C. Goldoni, H. Ibsen, G. B. Shaw, L. Pirandello, B. Brecht, F. García Lorca, M. A. Šolohov, I. S. Turgenev, A. P. Čehov, F. M. Dostojevski, L. N. Tolstoj, B. L. Pasternak, V. Nabokov, I. Andrić, M. Selimović, W. S. Reymont, D. Defoe, D. H. Lawrence, W. Golding, H. James, T. Dreiser,

W. Faulkner, W. Styron, G. Grass, H. Böll,
I. B. Singer, G. García Márquez, R. Tagore,
O. Elitis, F. Nietzsche ...

Faust in Slava vojvodine Kranjske – labodja speva Janka Modra

*Da mogel bi trenutku reči:
Tako si lep, o daj, postoj!
Ne more v tisočletje v nič se izteči
z menoj vred tudi sled se moj.⁸*

60 je tista magična številka, ki se oklepa Fausta tudi v slovenščini; 60 let ga je pisal njegov avtor, J. W. Goethe, prav toliko pa je za njegovo poslovenjenje potreboval tudi Moder. O prevajanju ene najlepših knjig v svetovni književnosti pravi sledeče:

“Ta knjižica se mi je spremenila v nekakšen vademekum, brevir, h kateremu sem se potem med vojno dan na dan zatekal, pa ne le kot običajni bralec, temveč tudi kot Janko Moder, ki je bil že od gimnazijskih let naprej navajen vsako knjigo v tujem jeziku brati tako, da jo je tudi sproti prevajal v slovenščino.”⁹

Celoten prevod Fausta, ovit v zlato tako ali drugače, je izšel ob devetdesetem rojstnem dnevu velikega prevajalca.

Drugi del labodjega speva predstavlja 5000 strani dolga Valvasorjeva velikanka Slava vojvodine Kranjske, s katero se je bojeval “strašno dolgo, po mnenju nekaterih kar predolgo”. O njej se je rad šalil, da ga je uklesčila za dvajset let in da je dovolj domišljav, da lahko pove, da jo je zares težko prevajati.

“Na vsaki strani desetkrat obtičiš, ob imenih, strokovnih izrazih ali, še največkrat, ob nerazumljivostih. Napredujem, ampak prevečkrat ostane vprašaj. Nikdar se nisem bil toliko poražen; močna osebnost moraš biti, da to zdržiš.”¹⁰

Prevod je ostal neizdan vse do njegove smrti. Mislili so tudi, da je nedokončan, a se je kasneje izkazalo, da prevod že obstaja in tako lahko v kratkem pričakujemo tudi njegovo izdajo.

Velikan, ki še danes živi z nami

*In v vekov vek žlahten spomin ne mine,
vse bolj in bolj se širi, razprostita.
Kakor studenec, ki v skalah izvira,
poskočen, trdoživ otrok višine,*

*razmahne, zapodi se čez kamnine,
kot reka si svobodno pot izbira,
namaka polje, da v suši ne shira,
bremena težka nosi v prid večine.”¹¹*

Skoraj nemogoče je spregledati posrečeno naključje, da za priimkom Moder stoji oseba, ki nam vedno znova potrjuje stari latinski rek: Nomen est omen. Vsak dober bralec, vsi otroci v šolah, dijaki in študentje, se stalno in vedno znova srečujejo z enim največjih prevajalcev. Nalašč nisem zapisala slovenskih, kajti tudi če bi iskali po vsem svetu, bi težko našli človeka, ki je v svoj jezik oblekel toliko knjig in z njimi zapolnil toliko vrzeli, ki jih na žalost naredi nerazumevanje tujega jezika. Knjige in znanje, ki ga skrivajo med svojimi platnicami, so gotovo veliko bogastvo in res je prav, da se vedno znova spomnimo in zahvalimo tistim, ki so bili s svojim delom in znanjem most med domačnostjo in tujino.

1. Janko Moder, *Sla spomina*, Celje, Mohorjeva, 1994, 103.
2. Marko Crnković, *Za narodov blagor*, <http://crnkovic.blog.si/ol.net/2006/10.21/moder-in-memorial/21.10.2006>.
3. Janko Moder, *n. d.*, 103.
4. Janko Moder, *n. d.*, 103.
5. J. W. Goethe, *Prafäust*, Slovenija, Založba Sanje, 2004, 19.
6. Drago Bajt, Jezik je kakor telo: če ga ne uporabljáš, posamezne mišice in plasti odmrejo, *Ampak*, junij-julij 2004, 41.
7. Drago Bajt, *n. d.*, 39.
8. J. W. Goethe, *n. d.*, zad. str.
9. J. W. Goethe, *n. d.*, 12.
10. Jana, 2004, Janko Moder, št 5.
11. Janko Moder, *n. d.*, 103.